

महाराष्ट्रातील शासकीय वैद्यकीय दंत चिकित्सा
महाविद्यालये, शासकीय आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक
महाविद्यालये येथील मालमत्तांच्या व्यवस्थापनासाठी
व्यवस्थापन आणि शाश्वत धोरण, २०२३.

महाराष्ट्र शासन

वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक : धोरण-२०२३/प्र.क्र.३८१/प्रशा-१
मंत्रालय, मुंबई -४०० ०३२,
दिनांक : ०५ ऑक्टोबर, २०२३

प्रस्तावना :

संपूर्ण राज्यात वैद्यकीय शिक्षणाचा आणि आरोग्य सेवांचा दर्जा सुधारण्यासाठी पायाभूत सुविधांचा विस्तार करण्यास शासन प्रयत्नशील आहे. राज्यातील वैद्यकीय सुविधा अद्ययावत करण्याचे उद्दिष्ट पूर्ण करण्याच्या दृष्टीने मालमत्ता व्यवस्थापन आणि शाश्वत धोरण, २०२३ तयार करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :

वैद्यकीय शिक्षण विभागाची गुणवत्ता, कार्यक्षमता, शाश्वत विकास, व्यवस्थापन आणि शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयातील मालमत्तेचे पुनरुज्जीवन करण्याच्या दृष्टीने मार्गदर्शन करण्यासाठी मालमत्ता व्यवस्थापन आणि शाश्वत धोरण, २०२३ तयार करण्यात आले आहे. यामुळे राज्यातील आरोग्यसेवेचा विकास, राज्यात कार्यक्षम मालमत्ता व्यवस्थापन अंमलात आणणे शक्य होईल. सदर धोरणातर्गत खालील घटकांचा अंतर्भाव करण्यात आलेला आहे.

१. धोरणाची व्याप्ती
२. दृष्टिकोन
३. धोरणाची उद्दिष्टे
- ४.१. मालमत्ता प्रणाली आणि नियोजन
- ४.२. मालमत्ता विकास
- ४.३. मालमत्ता परिरक्षण (देखभाल)
- ४.४. मालमत्ता यांची विल्हेवाट आणि अद्ययावतीकरण
५. धोरणाला सक्षम करणारी यंत्रणा
- ५.१. प्रशासन (Governance)
- ५.२. संस्थात्मक क्षमता

१. **धोरणाची व्याप्ती:-** या धोरणामध्ये राज्यातील शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय/, शासकीय वैद्यकीय दंत महाविद्यालय/ शासकीय आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालयांच्या कामकाजासाठी महत्त्वपूर्ण असलेल्या तीन प्रकारच्या मालमत्तांचा समावेश आहे:

- अ) संबंधित संस्थांमधील सर्व संरचना / इमारतींसह नागरी पायाभूत सुविधा देणा-या स्थावर मालमत्ता.
- ब) निदान, उपचार आणि संशोधनासाठी वापरात असलेली सर्व वैद्यकीय उपकरणे.
- क) डिजिटल मालमत्ता यात हार्डवेअर, संगणक, सर्व्हर, लॅन नेटवर्क, सीसीटीव्ही यंत्रणा आणि ऑडिओ विडिओ यंत्रणा यांचा समावेश असेल.

२. **दृष्टीकोन :-** राज्यातील सर्व शासकीय वैद्यकीय/दंत/ आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालयांचे जागतिक दर्जाच्या संस्थांमध्ये रूपांतर करणे हा या धोरणाचा मुख्य उद्देश आहे. याद्वारे सदर शासकीय वैद्यकीय संस्था आत्याधुनिक वैद्यकीय शिक्षण, संशोधन आणि रुग्ण उपचारासाठी ओळखले जाईल व यासाठी अशी यंत्रणा उभी करण्याचा मानस या धोरणात समाविष्ट आहे. सदर धोरणामुळे संस्थांना खालील बाबींमध्ये स्वतःची ओळख निर्माण करता येईल:

- अ) वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधनासाठी महत्वाकांक्षी यंत्रणा.
- ब) सर्व रुग्णासाठी उच्च दर्जाच्या आरोग्य सेवेसाठी / उपचारासाठी 'पहिली निवड'
- क) कार्यक्षम संसाधन वापरकर्ते आणि शाश्वत आरोग्य सेवा प्रदान करणारी यंत्रणा.

३. **धोरणाची उद्दिष्टे :-** हे धोरण मालमत्तेच्या जीवनचक्रात खाली दिलेल्या आठ उद्देशांना साध्य करण्यासाठी बनवलेले आहे:

- अ) पायाभूत सुविधा, उपकरणे आणि आरोग्य सेवांची गुणवत्ता वाढवणे तसेच मालमत्तेचा टिकाऊपणा वाढवणे.
- ब) मालमत्तेचा विकास करण्यासाठी लागणारा वेळ आणि खर्च यांचे सुयोग्य नियोजन करून अनुक्रमे ५० व ३० टक्क्यांपर्यंत कपात करणे.
- क) सद्यस्थितीतील मालमत्तेचा उत्तम वापर - संस्थांकडे असलेल्या मालमत्तेची /यंत्रसामुग्रीची कार्यक्षमता १०० टक्केने वाढविणे आणि मालमत्तेचा वापर सुनिश्चित करणे आणि निवडक मालमत्तेचे आयुष्य जवळपास ३० टक्क्यांनी वाढविणे.
- ड) रुग्ण सेवेचा स्तर उंचावणे- स्वच्छ आणि सुंदर परिसर, कमी प्रतीक्षेचा वेळ, उच्च दर्जाची पायाभूत सुविधा आणि अशी उपकरणे विकसित केली जातील जे रुग्ण सेवेचा स्तर उंचावण्यास योगदान देतील.
- इ) अध्ययनासाठी पोषक वातावरणाची निर्मिती करणे - दर्जेदार शिक्षण प्रदान करण्यासाठी तांत्रिकदृष्ट्या विकसित असलेल्या वर्गखोल्या, प्रयोगशाळा, उच्च तंत्रज्ञानयुक्त उपकरणे आणि स्वच्छ आणि प्रशस्त वसतिगृह परिसर प्रदान करणे.
- ई) डेटा आधारित धोरण, निर्णय आणि उपक्रम यांचे बळकटीकरण करणे - मालमत्ता विकास आणि व्यवस्थापनासाठी डेटाच्या आधारे निर्णय घेण्याची क्षमता वाढविणे.

४. **धोरणात्मक उपक्रम:-** मालमत्ता पुनर्जीवित करण्यासाठी चार प्रमुख टप्प्यांवर उपक्रम राबवले जातील:

अ. मालमत्ता रचना आणि नियोजन

ब. मालमत्ता विकास

क. मालमत्ता परिरक्षण (देखभाल)

ड. संस्थात्मक प्रशासकीय सुदृढीकरण व नियमांनुसार मालमत्तेची विल्हेवाट.

४.१ मालमत्ता रचना आणि नियोजन

४.१.१. भविष्याभिमुख नियोजन

अ) **रचनात्मक बांधकाम :** सर्व भविष्यात सुरू करण्यात येणा-या शासकीय वैद्यकीय/दंत/आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालये एक समान रचनात्मक पायाभूत सुविधा पद्धतीचा अवलंब करतील ज्यात भविष्यातील सर्व बांधकाम विस्तार विचारात घेण्यात आलेला असेल. यात रुग्णालयातील विविध विभागांना बांधकामासाठी मुबलक जागा प्रदान करण्याचे नियोजन असेल. ज्यामुळे जागेचे व्यवस्थित नियोजन करून जागेचा अभाव नसल्यामुळे रुग्णसंख्या अधिक असताना सर्व संसाधनांचा योग्य लाभ सुनिश्चित करता येईल.

ब) **रचनात्मक टप्प्यावर उपकरणांचे नियोजन :** वैद्यकीय महाविद्यालय इमारतींच्या स्थापत्य आणि अभियांत्रिकी रचनांमध्ये विविध विभागांच्या मागणीनुसार वैद्यकीय उपकरणे आणि त्यांचा वापर योग्य पद्धतीने सुनिश्चित करण्यासाठी नियोजन केले जाईल.

क) **भविष्यकालीन आरोग्यसेवेच्या दृष्टिकोनातून तंत्रज्ञानाचे नियोजन:** आरोग्यसेवेच्या नियोजनात नवनवीन तंत्रज्ञानाचा अवलंब व्हावा यासाठी दूरदर्शी दृष्टीकोन स्वीकारला जाईल. विद्यमान रुग्णालये श्रेणीसुधारित करण्यासाठी तसेच नवीन रुग्णालये बांधण्यासाठी प्रगत आरोग्य सेवा तंत्रज्ञानाच्या सुविधा बहाल करणाऱ्या रचना विकसित केल्या जातील. याद्वारे रुग्णसेवेत शाश्वत वाढ करण्याची क्षमता सुनिश्चित केली जाईल.

४.१.२ प्रमाणित रचना (design)

वेळ आणि खर्चाची कार्यक्षमता सुनिश्चित करण्यासाठी प्रमाणित रचनांचे मानकीकरण स्वीकारण्यात येईल. यात विशेषतः सहायक पायाभूत सुविधा, विद्यार्थी वसतिगृहे, कर्मचारी निवासस्थान इ. चा समावेश असेल. या रचनांमध्ये महाराष्ट्राच्या आरोग्यसेवांच्या गरजा आणि राष्ट्रीय वैद्यकीय आयोगाने (NMC) विहित केलेल्या सर्व संबंधित निकषांचा विचार केला जाईल. तसेच भविष्यातील सर्व शासकीय वैद्यकीय/दंत/ शासकीय आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालये यांच्या रचना करते वेळी संबंधित ठिकाणाचा हवामान, संस्कृती आणि जमिनीच्या स्थलाकृतिसह विशिष्ट स्थानिक घटकांवर आधारित नाविन्यपूर्ण रचना पद्धतीचा अवलंब करण्यात येईल. या उपक्रमाचा उद्देश राज्यातील सर्व शासकीय वैद्यकीय/दंत/ आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालयांसाठी उत्कृष्टतेचा मानक स्तर

स्थापित करणे, पायाभूत सुविधांच्या गुणवत्तेत एकसमानता आणि संसाधनांचे कार्यक्षमता यांची हमी देणे आहे.

४.१.३ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय आणि शासकीय दंत महाविद्यालयांच्या पायाभूत सुविधांमध्ये हरित (ग्रीन) आणि पर्यावरणास अनुकूल व सुसंगत रचनांना प्राधान्य:-

सर्व सर्व शासकीय वैद्यकीय/दंत/ आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालयांच्या पायाभूत सुविधांमध्ये पर्यावरणाशी सुसंगत असलेल्या तत्वांचा अवलंब करण्यावर विशेष भर दिला जाईल. पर्यावरणावर होणारा परिणाम कमी करून शाश्वततेची बांधिलकी दर्शविणाऱ्या आरोग्यसेवा व शैक्षणिक संस्था निर्माण करण्याचे सरकारचे उद्दिष्ट आहे. यानुषंगाने धोरणात ग्रीन बिल्डिंग स्टॅंडर्ड्स, पुन्हा वापरता येईल असे साहित्य, ऊर्जा कार्यक्षमता आणि पर्यावरणपूरक बांधकाम पद्धतींना प्राधान्य देण्यात येईल.

४.१.४ संस्थेतील आंतर-क्षेत्रीय समन्वय :

वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये विभाग, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय, सार्वजनिक बांधकाम विभाग, उच्चाधिकार समिती, प्रदूषण नियंत्रण मंडळ, पर्यावरण आणि वन विभाग, इ.शी व रचनात्मक टप्प्यात सामील असलेल्या सर्व संबंधित विभागांमधील संवाद आणि समन्वय पारदर्शक असावे यासाठी आंतर-क्षेत्रीय समन्वय कक्ष सक्षम करण्यात येईल. प्रकल्प मंजूरी जलद करण्यासाठी आणि संभाव्य समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी सर्व संबंधित सरकारी विभाग आणि संस्थांसोबतच्या सामंजस्य करारांमधील समन्वय सुलभ करण्यासाठी विशिष्ट वितरण प्रणाली, कालमर्यादा आणि निर्णय प्रक्रियेची रूपरेषा तयार करण्यात येईल.

४.२ मालमत्ता विकास

४.२.१ दर्जेदार अभियांत्रिकी पद्धत

सर्व शासकीय वैद्यकीय/दंत/ आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालय प्रकल्पांच्या नियोजन, रचना आणि बांधकाम टप्प्यांमध्ये पूर्वनिर्मित बांधकाम (मॉड्यूलर कन्स्ट्रक्शन) यासह दर्जेदार अभियांत्रिकी पद्धतींचा समावेश केला जाईल. यात मजबूत, टिकाऊ आणि उच्च-गुणवत्तेची पायाभूत सुविधा निर्माण करण्याचा उद्देश अंतर्भूत असेल.

४.२.२ शाश्वत (Sustainability)

सर्व शासकीय वैद्यकीय/दंत/ आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालय यांच्या विकासाच्या दृष्टीने सरकारची वचनबद्धता पूर्ण करण्यासाठी संसाधनयुक्त कार्यक्षम बांधकाम पद्धती, अक्षय संसाधन ऊर्जा स्रोत यांसारख्या शाश्वत बांधकाम पद्धतींचा वापर करण्यात येईल.

४.२.३ सशक्त करार प्रक्रिया

प्रभावी कामगिरी बजावणाऱ्या हितधारकांना गुंतवून ठेवण्याच्या उद्देशाने सशक्त करार पद्धतीद्वारे प्रकल्पाची गुणवत्ता वाढवली जाईल. कौशल्य, विश्वासाहता आणि गुणवत्ता मानकांचे पालन सुनिश्चित करण्यासाठी कठोर मूल्यमापन निकष लागू केले जातील, ज्यामुळे पायाभूत सुविधांचे बांधकाम आणि सेवा वितरणामध्ये उत्कृष्टता येईल. एकूणच कराराची मूल्ये सुनिश्चित करण्यासाठी आणि प्रतिष्ठित भागधारकांना आकर्षित करण्यासाठी प्रकल्पांच्या धोरणात्मक बाबींचा विचार केला जाईल.

४.२.४ गुणवत्ता नियंत्रण यंत्रणा

उच्च-गुणवत्तेच्या पायाभूत सुविधा सुनिश्चित करण्यासाठी आढावा, कार्यपद्धतीचे मूल्यमापन आणि पूर्वनिर्धारित गुणवत्ता मानदंडांचे पालन यासह मजबूत गुणवत्ता नियंत्रण यंत्रणा स्थापित केली जाईल.

४.३ मालमत्ता परिरक्षण (देखभाल)

४.३.१ उच्च दर्जाची सुविधा व्यवस्थापन

दर्जेदार आरोग्य सेवा आणि वैद्यकीय शिक्षण सेवांची तरतूद सुनिश्चित करण्यासाठी, सर्व शासकीय वैद्यकीय/दंत/ आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालय यांनी उच्च गुणवत्ता असणाऱ्या सुविधा व्यवस्थापनाला प्राधान्य दिले पाहिजे. यामध्ये सेवा-स्तर करार (Service Level Agreement - SLA), योग्य भागधारकांची निवड, रुग्ण अभिप्राय, गुणवत्ता मानकांचे पालन आणि सातत्यपूर्ण परिरक्षण यांचा समावेश असेल. त्याचबरोबर, शाश्वत काळासाठी गुणवत्ता सुनिश्चित करण्यासाठी खाजगी भागीदारांशी (राज्य/भौगोलिक दृष्ट्या अनुकूल असणारे भागधारक) चर्चा करून संभाव्य फायदे देखील अधोरेखित केले जातील.

४.३.२ उपकरणे आणि डिजिटल मालमत्तेचे वार्षिक परिरक्षण करार (AMCs - Annual Maintenance Contracts) दर्जेदार आरोग्यसेवा पुरविण्यासाठी वार्षिक परिरक्षण करार (AMC) द्वारे वैद्यकीय उपकरणे आणि डिजिटल मालमत्तांची प्रभावीपणे देखभाल करण्यास प्राधान्य दिले जाईल. यामध्ये नियमित देखभाल, सर्वसमावेशक लेखाजोखा, कौशल्य विकास आणि डिजिटल मालमत्तेचा मागोवा घेणे यांचा समावेश असेल. वार्षिक परिरक्षण करार यांसारख्या उपक्रमांची अंमलबजावणी दीर्घकाळ उपकरणांची कार्यक्षमता वाढविण्याची खात्री देतील. यामुळे उच्च रुग्ण सेवा मानक सुनिश्चित करण्यास पोषक वातावरण निर्माण होईल.

४.४ मालमत्तेचे पुनरुज्जीवन आणि श्रेणीसुधारणा/अद्ययावतीकरण

४.४.१ प्रत्येक शासकीय वैद्यकीय/दंत/ आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालय येथे कार्यक्षम नसलेल्या मालमत्ता यांच्या पुनरुज्जीवनासाठी कालबाह्य किंवा नियतकालिक मूल्यांकन करण्यात येईल. यामुळे खर्चाचे मूल्यमापन होण्यासही हातभार लागेल. या प्रक्रियेत पुनर्वापर, नूतनीकरण, पुनर्विक्री, देणगी यांचा समावेश असेल.

४.४.२ पर्यावरणपूरक (इको फ्रेंडली) पद्धतीने मालमत्तेची विल्हेवाट लावण्यासाठी भागीदारी

कालबाह्य वैद्यकीय उपकरणे आणि डिजिटल मालमत्तेची विल्हेवाट लावण्यासाठी प्रमाणित ई-कचरा पुनर्वापर करणाऱ्या विक्रेत्यासोबत भागीदारी केली जाईल. ही भागीदारी इलेक्ट्रॉनिक कचरा-याची योग्य हाताळणी, विघटन आणि पुनर्वापर, पर्यावरणीय प्रभाव कमी करणे आणि शाश्वत संसाधन व्यवस्थापनास प्रोत्साहन देईल.

४.४.३ माहितीसाठी (डेटा) सुरक्षा आणि गोपनीयता

संवेदनशील डेटा किंवा रुग्णाची माहिती असलेल्या माहितीची सुरक्षितता सुनिश्चित करण्यासाठी सदर मालमत्तेची विल्हेवाट करण्यापूर्वी विशेष डेटा सुरक्षा प्रणाली अवलंबली जाईल.

५. धोरण कार्यान्वित/सक्षम करणारी यंत्रणा

५.१ प्रशासन (Governance)

५.१.१ सूक्ष्म-नियोजन आणि लक्ष्य निर्धारित करणे

मालमत्ता विकास आणि देखरेखीसाठी योग्यपद्धतीने नियोजन करून, मालमत्ता यांचे आयुर्मान दीर्घकाळ अबाधित रहावे यासाठी स्पष्ट उद्दिष्टे, टप्पे आणि लक्ष्य निश्चित केले जाईल.

५.१.२ कामगिरी मानकांची व्याख्या

संपूर्ण मालमत्तेच्या आयुर्मानासाठी प्रकल्पाची कालमर्यादा, निधी तरतूद, मालमत्तेचा वापर, देखभाल खर्च आणि एकूण कार्यक्षमता इत्यादींसह मोजता येण्याजोग्या कामगिरीचे स्वरूप परिभाषित केले जातील.

५.१.३ वस्तुनिष्ठ डेटा संकलन आणि पुनर्विलोकन

राज्यात पायाभूत सुविधा प्रकल्प, मालमत्ता विकास आणि देखभाल संबंधित माहिती गोळा करण्यासाठी पद्धतशीर आणि वस्तुनिष्ठ डेटा संकलन प्रक्रिया राबविली जाईल. माहितीपूर्ण निर्णय घेण्यासाठी आणि सुधारणेसाठी या माहितीचे नियमितपणे पुनर्विलोकन केले जाईल.

५.१.४ भागधारकांच्या प्रगतीचे सर्वेक्षण

सर्व भागधारकांच्या कार्यपद्धतीवर लक्ष ठेवण्यासाठी एक प्रमाणित पुनर्विलोकन प्रणाली स्थापित केली जाईल. यात वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये विभाग, सार्वजनिक बांधकाम विभाग, प्रकल्प व्यवस्थापन कंपनी (PMCs - Project Management Company) यांच्यासमवेत माहितीचा लेखाजोखा ठेवण्यासाठी डॅशबोर्ड शेअर केला जाईल. यात संबंधित सर्व प्रकल्पांचे अधिष्ठाता, भागधारक यांसह वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग आणि वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांचा समावेश असेल.

५.१.५ राज्य, शासकीय वैद्यकीय/दंत/ शासकीय आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालय स्तरावर मजबूत प्रशासन प्रणाली

सर्व भागधारकांच्या कार्यपद्धतीवर लक्ष ठेवण्यासाठी, माहितीचे नियमित संकलन करण्यासाठी प्रमाणित पुनर्विलोकन प्रणाली प्रस्थापित केली जाईल. वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये विभाग, वैद्यकीय शिक्षण व संशोधन संचालनालय, सार्वजनिक बांधकाम विभाग, प्रकल्प व्यवस्थापन कंपनी (PMC - Project Management Company) यांच्यासमवेत माहितीचा विवरण ठेवण्यासाठी डॅशबोर्ड शेअर केला जाईल. यात संबंधित सर्व प्रकल्पांचे अधिष्ठाता), भागधारक यांसह वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग आणि वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांचा समावेश असेल. विद्यमान आणि भविष्यात निर्माण होणा-या सर्व शासकीय वैद्यकीय/दंत/ आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालय यांचे पुनर्विलोकन करण्यात येईल तसेच त्यांची गुणवत्ता श्रेणी निर्धारित करण्यात येईल. विद्यमान आणि भविष्यात निर्माण होणा-या सर्व शासकीय वैद्यकीय/दंत/ आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालय यांना श्रेणी देताना त्यांच्या कामगिरीचा विचार केला जाईल.

५.२ संस्थात्मक क्षमता

५.२.१ क्षमता वाढविण्यावर भर

नवनवीन प्रकल्प कार्यान्वित करण्यासाठी तसेच पायाभूत सुविधा प्रकल्पांची अंमलबजावणी आणि परिरक्षण सुलभ करण्यासाठी, संबंधित क्षमता असलेल्या तज्ञांची समिती नेमण्यात येईल. यात खालील घटकांचा समावेश असेल:

अ) प्रकल्प व्यवस्थापन -

अनुभवी प्रकल्प व्यवस्थापकांची नेमणूक करून, त्याद्वारे प्रकल्पासाठी मंजूर तरतूदी च्या अनुषंगाने विविध पायाभूत सुविधा प्रकल्पांचे धोरण, समन्वय आणि देखरेख करण्यात येईल.

ब) अभियांत्रिकी कौशल्य -

मालमत्तेची सुरक्षा आणि दीर्घायुष्य सुनिश्चित करण्यासाठी पायाभूत सुविधांच्या घटकांची रचना, विश्लेषण आणि पर्यवेक्षण करण्यात जाणकार असलेल्या व्यावसायिकांची नेमणूक करण्यात येईल.

क) करार आणि खरेदी -

सर्वसमावेशक करार विकसित करण्यासाठी, पात्र कंत्राटदारांची निवड करण्यासाठी, अनुपालनाचे निरीक्षण करण्यासाठी आणि संबंधित समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी विशेषज्ञ यांची नेमणूक करण्यात येईल.

ड) अचूक प्रकल्प अंदाजपत्रक तयार करणे-

प्रकल्पांसाठी अचूक अंदाजपत्रक तयार करणे, खर्चाचा ताळमेळ घेणे आणि संसाधन वाटप करणे यासह आर्थिक व्यवस्थापनामध्ये प्राविण्य असलेले वित्तीय व्यवस्थापन तज्ञ नेमण्यात येतील.

इ) सुविधा आणि उपकरणे व्यवस्थापन -

दीर्घकालीन कार्यक्षमतेसाठी पूर्ण झालेल्या पायाभूत सुविधा आणि उपकरणांची देखरेख आणि देखभाल करण्यासाठी जाणकार व्यवस्थापक नेमण्यात येतील.

मालमत्ता विकास आणि देखभाल क्षमता वाढविण्यासाठी खालील पद्धतींचा अवलंब केला जाईल:

- अ. मोठ्या बांधकाम प्रकल्प व्यवस्थापनाचा अनुभव असलेली संस्थेतील टीम (इन-हाउस टीम)
- ब. सार्वजनिक बांधकाम विभागासह इतर संस्थांकडून प्रतिनियुक्तीवर आलेली टीम
- क. प्रोजेक्ट मॅनेजमेंट युनिट म्हणून काम करणारी व्यावसायिक एजन्सी इ.

५.२.२ सशक्त प्रशासन प्रक्रिया

अ) भूमिका :

यासाठी भागधारकांची नियुक्त केली जाईल. त्यामध्ये शासकीय वैद्यकीय/दंत/आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालय स्तरावरील नोडल अधिकारी आणि पायाभूत सुविधा तज्ञांचा समावेश असेल जे त्यांच्या भूमिका, जबाबदाऱ्या, कालमर्यादा, टप्पे आणि अपेक्षित परिणाम यांचे सुयोग्य दस्तऐवजीकरण करतील. हे दस्तऐवज सर्व भागधारकांसाठी व्यावहारिक मार्गदर्शक म्हणून काम करेल, धोरणात्मक उद्दिष्टांसाठी आणि त्यांच्या योगदानासाठी दिशादर्शक ठरेल.

ब) प्राधिकरण:

प्राधिकरण विविध आव्हानांची वेळेवर आणि कार्यक्षम पद्धतीने हाताळणी सुनिश्चित करण्यासाठी आवश्यक निर्णय घेण्याच्या अधिकारांसह नियुक्त अधिकार्यांना सक्षम करेल.

क) समन्वय आणि सहयोग:

विविध प्रकल्पांच्या यशस्वी अंमलबजावणीसाठी सर्व भागधारकांनी सहयोगाने विचारविनिमय करावा आणि संबंधित विभाग आणि तज्ञांकडून माहिती घ्यावी. सहकार्य आणि समन्वयासाठी आंतर विभागातील घटक जसे की वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये विभाग, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय, शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय आणि शासकीय दंत महाविद्यालय तसेच सार्वजनिक बांधकाम विभाग, प्रकल्प व्यवस्थापन कंपनी आणि कंत्राटदार इ. चा समावेश करावा.

२. सदर शासन निर्णय निर्गमित झाल्याच्या दिनांकापासून ९० दिवसांच्या आत आयुक्त, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी त्यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती स्थापन करून सदर धोरणाच्या अंमलबजावणी प्रारूपासह सर्वसमावेशक मार्गदर्शक तत्त्वे तयार करण्याची कार्यवाही करावी.

३. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक क्रमांक २०२३१००५१८३२३२८११३ असा आहे. हा निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकीत करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने

(प्रकाश सुरवसे)

उपसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. आयुक्त, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन, मुंबई,
२. महालेखाकार - १/२ (लेखा परिक्षा/लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र, मुंबई/नागपूर,
३. मा. मंत्री, वैद्यकीय शिक्षण यांचे खाजगी सचिव,
४. प्रधान सचिव, वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग, मंत्रालय, मुंबई यांचे स्वीय सहायक,
५. संचालक, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन/आयुष संचालनालय, मुंबई,
६. सर्व सहसचिव / उपसचिव, वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग, मंत्रालय, मुंबई ,
७. सर्व अधिष्ठाता, शासकीय वैद्यकीय /दंत/शासकीय आयुर्वेदिक आणि होमिओपॅथिक महाविद्यालये, (संचालनालया मार्फत)
८. आशियाई विकास बँक,
९. सर्व, जिल्हा कोषागार अधिकारी, (संचालनालया मार्फत)
- १०.अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई,
- ११.निवासी लेखा अधिकारी, मुंबई,
- १२.निवडनस्ती (प्रशा-१)

**Asset Management and
Sustainability Policy, 2023**

**GOVERNMENT OF MAHARASHTRA
Medical education and Drugs Department
Government Resolution Number :Policy-2023/CR-381/Prasha-1
Date –05th October, 2023.**

Government Order:

The Government of Maharashtra ('Government') envisions significant expansion of healthcare infrastructure to enhance medical education and improve healthcare services across the state. Drawing inspiration from successful asset management strategies in various sectors, in pursuit of this goal, the Government has formulated this Asset Management & Sustainability Policy ('Policy') to guide the high-quality, efficient, and sustainable development, management, and disposal of assets associated with new as well existing Government Medical, Dental and allied colleges in the State. Maharashtra pioneers this approach nationwide, solidifying its commitment to healthcare advancement and emerging as a symbol of efficient asset management. This document lays out the following Policy elements:

1. Scope of the Policy
2. Vision
3. Objectives of the policy
4. Policy initiatives
  - 4.1.Asset design and planning
  - 4.2.Asset development
  - 4.3.Asset maintenance
  - 4.4.Asset retirement & upgradation
5. Cross functional enablers
  - 5.1.Governance
  - 5.2.Institutional capacity

1 Scope of the Policy

The Policy encompasses three types of assets crucial to the functioning of Government Medical, Dental and allied colleges in Maharashtra:

- a. Civil infrastructure** including all physical structures / buildings in Government Medical, Dental and allied colleges.
- b. Medical equipment** used for diagnostics, treatment, and research purposes.

- c. **Digital assets** / hardware incl., computers, servers, LAN network, CCTV and all AV aids.

2 Vision

The vision of this Policy is to transform Maharashtra's Government Medical, Dental and allied colleges into world-class institutions that will be recognized for their exceptional medical education, research, and patient treatment. These Government Medical, Dental and allied colleges will stand as:

- a. Aspirational destinations for medical education and research
- b. 'First choice' for tertiary care for all patient categories
- c. Exemplars of efficient resource utilization and sustainable healthcare advancements

3 Objectives of the Policy

The Policy is aimed to achieve four key objectives across the asset lifecycle:

- a. **Enhance quality of infrastructure, equipment, and services** - Enhance the quality, durability, sustainability of the assets.
- b. **Reduction in time and cost to develop assets:** Up to 30 percent reduction in overall costs and up to 50 percent reduction in the time taken for asset development.
- c. **Better utilization of existing assets** – Ensure near 100 percent functionality and uptime of assets and extend the life of select assets by nearly 30 percent.
- d. **Elevate patient experience** - Hygienic and clean premises, reduced wait time, and high-quality infrastructure & equipment to support best in class care delivery.
- e. **Enriching learning environment** – Tech enabled classrooms, labs, high tech equipment, and clean and spacious hostel premises to enable high quality learning.
- f. **Strengthen data driven policy decisions and initiatives** – Elevate decision-making processes through data-driven insights for informed asset development and management.

4 Policy initiatives

Initiatives shall be implemented across four key stages of asset lifecycle:

- a. Asset design and planning,
- b. Asset development,
- c. Asset maintenance and
- d. Asset retirement along with cross functional enablers such as governance and institutional strengthening.

4.1 Asset design and planning

4.1.1 Future oriented planning

- a. **Modular construction** - All upcoming Government Medical, Dental and allied colleges shall employ a modular infrastructure approach that shall support future expansion. This strategy shall encompass adaptable space allocation between hospital departments, responding to varying demands, thus ensuring optimal resource utilization during peak periods.
- b. **Equipment planning at the design stage** - Equipment planning considerations (including comprehensive inventory list required by department, location) will be integrated into the architectural and engineering designs of the medical college buildings to ensure optimal space allocation and utility connections.
- c. **Planning for Future Healthcare Technologies** - A forward-looking approach shall be adopted in planning, encompassing provisions for integrating upcoming technologies. Designs facilitating seamless integration of advanced healthcare technologies for upgrading existing hospitals and constructing new ones shall be developed, ensuring sustainable growth, enhanced patient care, and adaptability to evolving healthcare landscapes.

4.1.2 Standardized design

Standardization of design (especially for ancillary infrastructure incl., Student hostels, staff quarters, etc.) shall be adopted to ensure time and cost efficiency. The designs will consider Maharashtra's healthcare needs and all relevant guidelines including those prescribed by the National Medical Commission ('NMC'). This blueprint shall serve as the foundational blueprint applicable to all future Government Medical, Dental and allied colleges & GDCs, while also allowing room for innovative adaptations based on specific local factors, including climate, culture, and land topography. This initiative aims to establish a standard level of excellence for Government Medical, Dental and allied colleges & GDCs in the state, guaranteeing uniformity in quality of the infrastructure and the efficient allocation of time and resources.

4.1.3 Green and eco-friendly design in Government Medical, Dental and allied colleges

Special emphasis shall be laid on the adoption of environmentally responsible design principles for all Government Medical, Dental and allied colleges infrastructure. By prioritizing adherence to green building standards, renewable materials, energy efficiency, and eco-friendly construction methodologies, the Government aims to create healthcare institutions that reflect its commitment to sustainability, providing conducive learning & care delivery environments while minimizing environmental impact.

4.1.4 Inter-sectorial collaboration

Inter-sectorial collaboration shall be enabled to define clear lines of communication and coordination amongst the relevant departments involved in the design stage including Medical education and Drugs Department ('MEDD'), Directorate of Medical education and Research ('DMER'), Public Works Department ('PWD'), High Power Committee, Pollution Control Board, Environment & Forest Department, etc. to expedite project approvals and resolve potential conflicts. MoUs (Memorandum of Understandings) with all relevant government departments and entities shall outline the specific deliverables, timelines, and decision-making processes to facilitate seamless collaboration.

4.2 Asset development

4.2.1 Value engineering

Value engineering methods including prefabricated construction and modular construction shall be seamlessly incorporated throughout the planning, design, and construction stages of all Government Medical, Dental and allied colleges projects, with the aim of creating robust, sustainable, and high-quality infrastructure while optimizing costs and expediting timelines.

4.2.2 Sustainability

All Government Medical, Dental and allied colleges shall integrate sustainable practices including resource-efficient construction methods, utilization of renewable energy sources, etc. into the construction and operations phases to fulfill Government's commitment to environmentally conscious development.

4.2.3 Robust contracting process

Project quality shall be elevated through a rigorous contracting approach, aimed at engaging partners with an impressive performance track record. Stringent evaluation criteria will be implemented to ensure

vendor expertise, reliability, and adherence to quality standards, enabling excellence in infrastructure construction and services delivery. Strategic bundling of projects will be considered to optimize overall contract value and attract reputable players.

4.2.4 Quality control mechanisms

Robust quality control mechanisms including stringent inspections, performance evaluations, and adherence to predefined quality benchmarks will be established to ensure the delivery of high-quality infrastructure.

4.3 Asset maintenance

4.3.1 High quality facility management

To ensure the provision of exceptional healthcare and medical education services, the Government mandates that all Government Medical, Dental and allied colleges should prioritize high-quality facility management. This encompasses well-defined Service-Level Agreements ('SLA'), stringent vendor selection, patient feedback integration, adherence to defined quality standards, and continuous monitoring. Simultaneously, potential benefits of centralized (state / geographical cluster-wise) contracting with private partners to ensure sustained quality shall also be explored.

4.3.2 Annual Maintenance Contracts ('AMCs') of equipment and digital assets

In pursuit of exceptional healthcare, effective maintenance of medical equipment and digital assets through robust AMCs shall be prioritized. This will include but not be limited to regular maintenance, comprehensive record-keeping, skill development, and digital asset tracking. Effective implementation of these initiatives shall assure prolonged equipment functionality, reduced downtime, and elevated

4.4 Asset retirement & up gradation

4.4.1 Asset lifecycle assessment

Each Government Medical, Dental and allied colleges shall conduct periodic assessments to identify outdated or non-functional assets eligible for disposal and perform a cost-benefit analysis to evaluate the most appropriate disposal method incl., recycling, refurbishment, resale, donation. Additionally, each Government Medical, Dental and allied colleges will undertake predictive assessments to strategically plan asset retirement and subsequent replacement strategies.

4.4.2 Eco-friendly disposal partnerships

Partnerships shall be established with certified e-waste recycling vendors for the disposal of outdated medical equipment and digital assets. These partnerships shall ensure proper handling, dismantling, and recycling of electronic waste, reducing environmental impact and promoting sustainable resource management.

4.4.3 Data security and privacy

Stringent data security systems shall be adopted for assets containing sensitive data or patient information prior to disposal to ensure data security.

5 Cross functional enablers

5.1 Governance

5.1.1 Micro-planning and target setting

The Government shall conduct granular planning for asset development and maintenance, defining clear objectives, milestones, and targets for each activity across the asset lifecycle.

5.1.2 Definition of clear performance standards

Measurable performance metrics including project timelines, budget adherence, asset utilization, maintenance costs, and overall operational efficiency etc. shall be defined for across asset lifecycle.

5.1.3 Objective data collection and review

The state will implement a systematic and objective data collection process to gather relevant information on infrastructure projects, asset development, and maintenance activities. This data will be regularly reviewed to make informed decisions and identify areas for improvement.

5.1.4 Shared visibility on progress across stakeholders

A standardized review system will be established that enables regular sharing of operational updates, performance metrics, and critical information across all stakeholders incl., Shared dashboards for MEDD, PWD, Project Management Companies ('PMCs') and Dean for all projects in pipeline, between Deans, facility management vendors and MEDD/ DMER.

5.1.5 Introduce strong governance systems at State and Government Medical, Dental and allied colleges level

A standardized review system will be established that enables regular sharing of operational updates, performance metrics, and critical information across all stakeholders incl. , Shared dashboards for MEDD, PWD, PMCs and Dean for all projects in pipeline, shared dashboards between Deans, facility management vendors and MEDD/ DMER, review and ranking of existing and upcoming Government Medical, Dental and allied colleges on performance on asset development, management and retirement/ up gradation initiatives and outcomes, incentives to best performing Government Medical, Dental and allied colleges etc.

5.2 Institutional capacity

5.2.1 Enhance capacity

To facilitate seamless implementation of interventions and execution of infrastructural projects and maintenance, a team of experts with relevant capabilities shall be engaged such as:

- a. **Project Management** - Experienced project managers who can strategize, coordinate, and oversee various infrastructure projects on time and within budget.
- b. **Engineering expertise** - Professionals with expertise in designing, analyzing, and supervising the construction of infrastructure elements to ensure their safety and longevity.
- c. **Contracting and procurement** – Contract administrators and procurement specialists for developing comprehensive contracts, selecting qualified contractors, monitoring compliance, and resolving disputes.
- d. **Financial Management and budgeting** – Experts with proficiency in financial management including creating accurate project budgets, tracking expenses, and optimizing resource allocation.
- e. **Facility and equipment management** – Facility managers for maintenance and upkeep of completed infrastructure & equipment for long-term functionality.

One or combination of approaches shall be adopted to enhance capacity to drive asset development and maintenance:

- a. **In-house team** with experience on large construction project management,

- b. Team on **deputation** from other orgs incl., Public Works Department,
- c. **Professional agency** acting as project management unit etc.

5.2.2 Robust administration process

- a. **Role definition:** Key functions shall be identified across the asset lifecycle and assigned to stakeholders (including nodal officers and infrastructure experts at Government Medical, Dental and allied colleges level) clearly documenting their roles, responsibilities, timelines, milestones and expected outcomes. This document will serve as a practical guide for all stakeholders, offering a clear roadmap for their contributions toward policy objectives.
  - b. **Definition of ‘authority matrix’:** This matrix will delineate clear escalation timelines and empower designated authorities with the necessary decision-making powers to ensure timely and efficient handling of challenges.
  - c. **Coordination and collaboration:** All stakeholders shall engage in collaborative consultations and seek inputs from relevant departments and experts for successful execution of a project (inter dept incl., MEDD, DMER and Government Medical, Dental and allied colleges leadership, as well as external – PWD, PMC subcontractors etc.) for stronger collaboration.
2. A Committee, chaired by the Commissioner, Directorate of Medical Education and Research will be constituted to formulate comprehensive guidelines including an implementation framework within 90 days from the issuance of this Government Resolution.
3. This Government Order of Maharashtra Government is available on its website www.maharashtra.gov.in Reference no. for this is 02310051832328113 This order has been signed digitally.

By order and in the name of the Governor of Maharashtra.

(Prakash Surwase)
Deputy Secretary to Government of Maharashtra

Copy to:

- 1) Commissioner, Medical Education & Research, Mumbai,

- 2) Accountant General 1/2 (Audit / Accounts & Entitlement), Maharashtra, Mumbai/ Nagpur,
- 3) Private Secretary to Hon'ble Minister, Medical Education,
- 4) PA to Principal Secretary, Medical Education and Drugs Department, Mantralaya, Mumbai
- 5) Director, Medical Education & Research,/Ayush, Mumbai,
- 6) All Joint Secretary/Deputy Secretary, Medical Education & Drug Department, Mantralaya
- 7) All Dean, Government Medical/ Dental/ Ayush Collages (through Directorate)
- 8) Asian Development Bank
- 9) All District Treasury officer (through Directorate)
- 10) The Pay & Accounts Officer, Mumbai
- 11) The Resident Audit Officer, Mumbai
- 12) Select File (Admin-1)